

Jaromír K r š k o (Banská Bystrica)

TOPONYMICKÝ PRIESTOR AKO SÚČASŤ KULTÚRNO- -ANTROPOLOGICKÉHO PRIESTORU

TOPONYMIC SPACE AS PART OF THE CULTURAL-ANTHROPOLOGICAL SPACE

The study deals with toponymic space as part of the social space in which individuals and different societies exist. Based on the analogy between the appellative vocabulary, which uses the term communication register, a set of toponyms used in social groups is called social toponyms. These form a toponymic register of the concrete social group. Talking about an individual, we talk about the toponymic register of the individual, which is formed by sub-registers of societies, of which that individual is a part. Social groups that use their own social toponyms can be divided according to age (infant, youth), profession (forest workers, peasants), interest (hunters, fishermen, sportsmen).

Keywords

social groups, social toponyms, toponyms, communication register

Existencia človeka je nerozlučne spojená s existenciou spoločnosti, ktorej je súčasťou. Od narodenia až po smrť sme súčasťou mnohých sociálnych skupín, v ktorých zastávame rozličné sociálne pozície (zo sociologického hľadiska – máme rozličné sociálne statusy) – sme súčasťou rodiny v pozícii dieťaťa, v pozícii rodiča, starého rodiča, sme súčasťou školských kolektívov v materskej, základnej, strednej, či vysokej škole, súčasťou detských či mládežníckych partií, pracovných kolektívov, záujmových a profesijných skupín (napr. rybárov, poľovníkov, športovcov) atď.

Jazykoveda venuje pozornosť aj komunikácii v týchto sociálnych skupinách. Novšie sociolingvistické výskumy (napr. D. Slančovej, T. Slančovej, S. Zajacovej, či M. Ološtiaka) zamerané predovšetkým na apelatívnu časť lexikálneho systému poukazujú na zložitosť priebehu medziľudskej komunikácie a množstvo faktorov ovplyvňujúcich výber adekvátnych jazykových prostriedkov.

Na začiatku výskumov o komunikačnom registri (v polovici deväťdesiatych rokov minulého storočia) vymedzila D. Slančová dvojaké chápanie registra: 1. sociolingvistické chápanie registra, ktoré je spojené s rečovými varietami rozličných sociálnych skupín spojených spoločnými záujmami alebo profesiou, pričom podstatou registra nie je len samotná lexika viažuca sa na sociálnu skupinu a jej činnosť, ale aj používanie frazeologizmov alebo špeciálnych gramatických konštrukcií.¹⁾ Register nepredstavuje

¹⁾ D. Slančová, Potrebuje reflexia súčasnej slovenskej jazykovej situácie pojem register? In: P. Odaloš (ed.), Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. I. diel.

okrajovú časť jazyka, ale tvorí aktívnu zložku komunikácie v rámci sociálnych interakcií príslušníkov daných societ. Komplexný komunikačný register človeka je individuálny, zložený z mnohých čiastkových subregistrov, ktoré závisia od počtu a druhu sociálnych skupín, ktorých súčasťou daný jednotlivec je. D. Slančová hovorí aj o aktívnych a pasívnych komunikačných registroch jednotlivca, ktorých rozsah a stupeň ovládania poukazuje na jazykovú skúsenosť jedinca a môže sa prejavovať napr. pri paródii, scénkach imitujúcich iné sociálne skupiny, žartoch a pod. Zo sociologického hľadiska tieto komunikačné aktivity predstavujú hranie rol a napodobňovanie statusov iných ako vlastných sociálnych skupín, ktorým zodpovedá príslušný komunikačný register. V súčasnosti túto rovinu komunikačného registra označuje D. Slančová pojmom makrosociálny komunikačný register, ktorý charakterizuje ako: „konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie sa ľudí preferované v komunikačnej sfére prislúchajúcej sociálnej inštitúcii nazývame makrosociálny komunikačný register, ktorý je normovaný makrosociálnymi registrovými normami.“²⁾

Repertoár komunikačného registra society ako súbor všetkých subregistrov jednotlivých členov skupiny poukazuje na jedinečnosť tejto skupiny a odlišnosť od ostatných spoločenstiev. Zjednocujúcim činiteľom sociálnych skupín do väčších celkov sú rovnaké alebo veľmi podobné situačné podmienky, ktoré ponúkajú podmienky na vytváranie veľmi podobných komunikačných registrov. Na príslušnosť jednotlivca ku skupine potom poukazuje ovládanie registra danej sociálnej skupiny týmto jednotlivcom. Neoddeliteľnou súčasťou komunikačného registra sú aj vlastné mená. Rozsah onymie ako súboru všetkých vlastných mien registra je determinovaný potrebami presne pomenovať, identifikovať a diferencovať objekty sveta, v ktorom sa daná spoločnosť pohybuje. V. Blanár v týchto súvislostiach hovorí o *onymickom priestranstve* (resp. o *onymickom priestore*), ktorý vymedzuje ako „súhrn vlastných mien používaných v jazyku daného národa na pomenovanie reálnych, hypotetických a fantastických objektov“.³⁾ Blanárov termín *onymická scéna* môžeme stotožniť s vymedzením konkrétnej komunikačnej situácie, v ktorej dochádza k využívaniu komunikačných registrov (bez ohľadu na to, či ide o apelatívnu alebo propriálnu časť registra).⁴⁾

D. Slančová chápe register aj v jeho 2. pragmatickej rovine, ktorá ho charakterizuje ako „schopnosť ľudí naznačovať a meniť svoj postoj ku komunikačným partnerom

Materiály z 3. konferencie o komunikácii, Banská Bystrica – Donovaly, 11.–13. septembra 1997, Banská Bystrica 1999, s. 95.

²⁾ D. Slančová, Variety hovorenej podoby slovenčiny na východnom Slovensku v trénerskom mikrosociálnom komunikačnom registri. Prednesené na konferencii Jazyk je zázračný organizmus..., Metamorfózy jazyka a jazykovedy (Prešov, 7. novembra 2012). V tlači, s. 2.

³⁾ V. Blanár, Teória vlastného mena, Bratislava 1996, s. 25.

⁴⁾ Pozri V. Blanár, o. c. v pozn. 3, s. 25–26.

pomocou jazykových prostriedkov. Tak potom rozoznávame formálny a neformálny register, ktorý sa často jazykovo prejavuje pomocou odlišných oslovovacích foriem, napr. vykanie – tykanie⁵⁾. Do komunikácie vstupujú partneri s určitou stratégiou a predpokladom, s čím súvisí výber (predpokladaných) adekvátnych foriem vlastných mien – v toponymii sa tento výber odráža napr. vo vhodnom použití topolexém v momente tvorby toponyma. Pragmatickú funkciu komunikačného registra však komunikujúci markantnejšie uplatňuje pri používaní hypokoristických podôb antroponým, ale aj zooným, prezývok a pod. v závislosti od druhu sociálnej skupiny, momentálnej nálady a pod. Komunikačná stratégia sa potom odzrkadlí pri tykaní či vykaní, pomenúvaní (tretích) neprítomných osôb, o ktorých sa hovorí atď. V. Blanár hovorí, že „zariadenie mena do príslušného onymického podsystému predpokladá istú znalosť druhového jedinca.“⁶⁾ V najnovších sociolingvistických teóriách označuje D. Slančová výber vhodných jazykových prostriedkov determinovaných sociálnymi rolami, sociálnym statusom a sociálnou vzdialenosťou medzi komunikantmi termínom mikrosociálny komunikačný register.⁷⁾ Z vlastných výskumov sociálne podmienených vlastných mien (bez rozdielu či ide o antroponymá alebo toponymá) môžeme potvrdiť, že sociálny status⁸⁾ jednotlivca a s tým spojená sociálna rola⁹⁾ majú na podobu a používanie sociálnych proprií výrazný vplyv. Apelatívne rozčlenenie komunikačného registra na subregistre jednotlivých členov skupiny nás viedlo k zamysleniu nad fungovaním propriálnych registra a ich fungovaní v komunikácii. Z komunikačného, funkčného i pragmatického hľadiska možno uvažovať o onymickom registri ako súčasť komunikačného registra. Pri propriálnej sfére je však potrebné odlišiť antroponymickú zložku registra od toponymickej, pretože (ako už bolo konštatované), v antroponymickom registri sa výraznejšie prejavujú mikrosociálne prvky registra. Jednotlivé registre –

⁵⁾ D. Slančová, o. c. v pozn. 1, s. 95–96.

⁶⁾ V. Blanár, o. c. v pozn. 3, s. 162.

⁷⁾ D. Slančová, o. c. v pozn. 2, s. 2.

⁸⁾ Status získavame napr. absolvovaním školy – určitý stupeň vzdelania nám vymedzí status v povolani – z neho vyplýva ďalší druh statusu – socioekonomický status (mesačný príjem, služobné auto, sekretárka apod.). Iný status má človek v rodine (voči svojim rodičom, iný voči deťom), partii kamarátov.

⁹⁾ Všetkým sociálnym statusom zodpovedá dynamický aspekt statusu – sociálna rola, ktorá sa vykonáva, hrá. Rola je súbor určitých povinností, obmedzení, predpísaného správania, ale aj súbor privilegií. Napr. status dieťaťa mu „predpisuje“ poslúchať rodičov, pomáhať v domácnosti, nepozerať večerné televízne programy a pod. Status riaditeľa podniku mu predpisuje správať sa kultúrne ku klientom, chodiť vhodne oblečený, byť diplomatický vo vyjadrovaní... Rola je ovplyvňovaná výchovou, odporozorovaná v sociálnej skupine, učí sa v procese socializácie hraním tzv. scénoek z života – deti sa hraním na obchod, na rodinu, na školu atď. učia

antroponymický a toponymický musíme ešte rozdeliť na register jednotlivca a register skupiny.

Využívaniu toponým v závislosti od rozličných sociálnych prostredí alebo sociálnych skupín sa doteraz nevenovala príliš veľká pozornosť (odhliadnuc od štúdií V. Blanára – predovšetkým však v antroponymii). M. Majtán v jednom zo svojich kľúčových príspevkov spomína existenciu individuálne používaných názvov toponým, čo sa často označuje ako tzv. rodinná forma toponyma.¹⁰⁾ Z výskumu oravskej toponymie vyplynulo A. Habovštiakovi poznanie, že niektoré názvy pozná len určitá skupina obyvateľov a nie sú známe v celej obci – „tento typ názvov, ako aj ostatné viacčlenné názvy nemali často už všeobecnú platnosť. Nepoužívali ich vždy všetci obyvatelia obce, ale iba istá skupina obyvateľov, napríklad tzv. raľníci, t. j. gazdovia, ktorí obrábali pole jednej rale“.¹¹⁾ V súčasnosti sa začínajú objavovať viaceré štúdie aj v zahraničí, v ktorých si autori všímajú existenciu neoficiálnych, „živých“ označení sociálneho priestoru – napr. J. David v úvode k svojej monografii Paměť města – názvy míst. Ostrava konštatuje: „V prostoru města vedle standardizovaného uličního názvosloví existuje mnoho nestandardizovaných „živých“ místních názvů, které slouží jeho obyvatelům ke každodenní orientaci... Kromě těchto celoměstsky známých názvů existují také pojmenování lokální, užívaná např. studenty jedné školy, obyvateli jednoho domu nebo ulice“.¹²⁾ Myšlienky o existencii a fungovaní tohto špecifického druhu proprií sa zrodili počas priameho heuristického výskumu toponymie z Muránskej doliny. Pri konfrontácii zozbieraného materiálu získaného excerpciou máp, kroník, historických listín, výpisov z kartotéky Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave sme sa občas stretli s konštatovaním informátorov – „taký názov nepoznám, také u nás nie je...“ Reakciou na takéto odpovede bola (možno aj nevyslovená) otázka, možno pochybnosť, či sú spomínané excerpované pramene spoľahlivé a hlavne – ako sa tam tie názvy dostali, odkiaľ pochádzajú? Prelomovým momentom bolo upozornenie informátorov pri niektorých názvoch – „to len my – poľovníci to tak voláme“. Potom bolo namieste zamyslenie – a kto ešte? Ak tieto názvy fungujú len medzi poľovníkmi, to znamená, že „nepoľovníci“ ich nepoznajú? Prečo je to tak? V akých ďalších sociálnych skupinách vznikajú a fungujú takéto mená? Na základe čoho možno vyčleniť tieto skupiny? Čo je to sociálna skupina, ako funguje, ako

napodobňovaním hrať roly príslušných statusov (mama, otec, predavač, kupujúci, učiteľ, žiak...).

¹⁰⁾ M. Majtán, Spoločenské fungovanie toponyma. In: M. Majtán (ed.), Zborník materiálov zo VII. slovenskej onomastickej konferencie (Zemplínska Šírava 20.–24. septembra 1976), Bratislava 1980, s. 44.

¹¹⁾ A. Habovštiak, Oravské chotárne názvy, Banská Bystrica 1970, s. 25.

¹²⁾ J. David, Paměť města – názvy míst. Ostrava, Ostrava 2012, s. 7.

komunikujú jej členovia, koľko je najmenší počet členov v skupine a koľko najväčší? Veľké množstvo otázok viedlo ku štúdiu sociológie, či sociálnej antropológie – v tomto momente sa ukazuje mnohorozmernosť a mnohoaspektovosť onomastiky, ktorá využíva poznatky nielen geografie, histórie, ale aj psychológie a sociológie.

Pri úvahách o sociálnych toponymách je však potrebné zdôrazniť, že tieto toponymá nie sú osobitným druhom toponým, sú pevnou súčasťou toponymie, ich vnímanie a interpretácia skôr súvisí s pohľadom na fungovanie propria v komunikácii sociálnej skupiny a tieto toponymá reflektujú vnímanie sociálneho priestoru danej skupiny. S vnímaním sociálneho priestoru súvisí aj jeho členitosť a množstvo dôležitých orientačných bodov,¹³⁾ ktoré sa proprializujú – tieto proprializované body predstavujú odchylenie toponymie sociálnej skupiny od toponymie inej society v horizontálnom alebo vertikálnom smere. Sociálne toponymá však nevznikajú len detailnejším členením toponymického priestoru, ale aj odlišnou motiváciou názvu už pomenovaného objektu (bližšie o tom pri mládežníckych sociálnych toponymách).

V prvých štúdiách venovaných sociálnym toponymám (resp. v tom čase označovaných termínom *mikrosociálne toponymá*) sme tieto toponymá vymedzili takto – „základnou charakteristikou MST (mikrosociálnych toponým – pozn. J. K.) je ich použitie v malej, relatívne uzavretej sociálnej skupine, z čoho nutne vyplýva nízka komunikačná potencia a slabá ustálenosť týchto toponým pomenúvajúcich často málo dôležité geomorfologické objekty“.¹⁴⁾ V súčasnosti k tejto charakteristike môžeme ešte doplniť, že tieto toponymá existujú len v čase existencie¹⁵⁾ danej sociálnej skupiny

¹³⁾ Ak sa pohybujem v horizontálnom smere existencie sociálnych skupín a porovnáme rovnakú časť geomorfologického priestoru z pohľadu society obce, detí a poľovníkov, zistíme, že napr. priestor s rozlohou 150 000 m² má v societe obce len jeden názov – *Strážna hora*, prípadne synonymnú podobu *Bôr* (t. zn., že societa obce vníma len jeden onymický bod), societa detí, ktoré sa tam chodili hrať, sánkovať a pod. rozlišovala na tejto ploche štyri onymické body, čiže používala detailnejšie členenie terénu – *Pri letníku*, *Na zákrutu*, *Skoky*, *Pri rampe*. Názvy používali deti na označenie začiatku trasy pri sánkovaní (*Pri letníku*), časť *Skoky* bola síce kratšia, ale rýchlejšia ako časť trate *Na zákrutu* a trasa končila *Pri rampe*, ktorá bola na ceste, aby sa znemožnil vstup motorových vozidiel do lesa. Pokiaľ napr. societa obce používa (a pozná) len názov doliny *Michlová*, poľovníci rozlišujú aj jej hornú časť – *Zadná Michlová*, pretože pre nich je dôležité detailnejšie rozlišovať miesto, kde napr. zver nadháňajú, kde na ňu čakajú a pod. Z pohľadu obce však takéto detailné rozlišovanie sociálneho priestoru nie je potrebné.

¹⁴⁾ J. Krško, Mikrosociálne toponymá. In: M. Majtán – P. Žigo (eds.), 13. slovenská onomastická konferencia. Zborník referátov z 13. slovenskej onomastickej konferencie konanej v Modre-Piesku, 2.–4. 10. 1997, Bratislava 1998, s. 115.

¹⁵⁾ Napr. existencia detských sociálnych toponým viazaných na skupinu detí z horného konca Turčianskych Teplíc (*Pri letníku*, *Na zákrutu*, *Skoky*, *Pri rampe*) je zviazaná približne s rokmi 1975 až 1980, teda s časom detských hier a sánkovačiek tejto skupiny.

a tieto toponymá ovládajú len členovia danej society,¹⁶⁾ t. zn., že vlastnosť znalosti sociálnych toponým ich vymedzuje voči nečlenom tejto skupiny.

V inej štúdií sme k základnej charakteristike sociálnych toponým pridali, že tieto toponymá sa vyskytujú výlučne vo verbálnej podobe, resp., že ich môžeme získať len „výpisom z memoárov osobností, v ktorých by sa spomínali miesta kde sa hrávali ako deti, kde chodili v mladosti, ale opäť s upozornením, že ide o názvy zaužívané len v ich skupine“.¹⁷⁾ Memoáre potvrdzujú existenciu sociálnych toponým v čase – v minulosti sa určité miesta volali takto, dnes sa označujú ináč. Tieto mená ožívajú v spomienkach autora memoárov. To isté sa stane pri stretnutí členov sociálnej skupiny a spomienkach na bývalé časy (vymedzené časom existencie skupiny) – napr. na pomaturitných stretnutiach, na stretnutiach spolužiakov základnej školy, vysokej školy a pod. Existenciu sociálnych toponým potvrdzuje napr. Július Satinský v knihách spomienok *Polstoročie s Bratislavou*¹⁸⁾ a *Chlapci z Dunajskej ulice*¹⁹⁾ – v ktorých spomína chlapčenské bandy z Podhradia, z Petržalky, Trnávky (ktorú volali Mexiko), členov bandy z Dunajskej ulice prezývali Dunajoši.²⁰⁾ Aj názvy obchodov, reštaurácií a kaviarní ako dôležitých orientačných bodov možno považovať za sociálne toponymá – J. Satinský spomína, že „zmizli firmy Holderer, Bednár (papiernictvá), Teta, Brouk a Babka (obchodné domy) Pallehner (železiarstvo), Halmoš (ihly, nite) atď.“²¹⁾ „Pod Carltonom sa tancovalo v Lotose, na Ulici Československej armády otvorili Kryštál bar..., okrem vinárne Park som rád chodil na jar do divadelného klubu v Centrál pasáži..., ešte stále sa tancovalo aj na druhom brehu Dunaja v Au café, hudba hrala aj u Albrechta na Červenom kríži..., plesy boli aj v PKO, v hoteli Devín v Carltone, ale tomu cigánskemu v Redute sa nijaký nevyrovnal..., stužkovú sme mali v reštaurácii Perlička, kde je teraz detský butik“.²²⁾

Sociálne toponymá možno teda definovať ako **toponymá, ktoré vznikli a používajú sa v relatívne uzavretej sociálnej skupine, vyznačujú sa nízkou (resp. nulovou) komunikačnou potenciou voči nečlenom tejto skupiny a pomenúvajú toponymické objekty sociálneho priestoru society počas existencie sociálnej skupiny.**

¹⁶⁾ Tieto sociálne toponymá ovládali len deti z horného konca Partizánskej ulice z Turčianskych Teplíc (z tzv. Habeša) – deti „z mesta“ (nečlenovia tejto skupiny) tieto názvy nepoznali.

¹⁷⁾ J. Krško, Výskum mikrosociálnych toponým. In: K. Klímová – H. Kneselová (eds.), *Propria v systéme mluvnickém a slovtvorném. Sborník příspěvků z mezinárodní konference „Onomastika a škola“* konané v Brně ve dnech 10.–11. 2. 1998, Brno 1999, s. 89.

¹⁸⁾ J. Satinský, *Polstoročie s Bratislavou*, Bratislava 2002.

¹⁹⁾ J. Satinský, *Chlapci z Dunajskej ulice*, Bratislava 2002.

²⁰⁾ J. Satinský, o. c. v pozn. 18, s. 13.

²¹⁾ J. Satinský, o. c. v pozn. 18, s. 25.

²²⁾ J. Satinský, o. c. v pozn. 18, s. 25.

Vnímanie sociálnych skupín môže byť v smere vertikálnom a horizontálnom (ako už bolo spomenuté v poznámke č. 13). Vertikálny smer môžeme prirovnať k mierke mapy – čím je mierka mapy menšia, tým je mapa detailnejšia, čím je mierka väčšia, tým je v danom priestore zobrazených menej objektov; čím sme pri objekte bližšie, rozoznávame viac detailov, ako pri väčšej vzdialenosti. Ak tento jav vysvetlíme cez prizmu sociálnych toponým, mapa s menšou mierkou (napr. 1 : 1000) bude obsahovať viac onymických bodov ako mapa toho istého priestoru v mierke 1 : 250 000. Vo vertikálnom smere preto môžeme rozoznávať viacero societ, resp. sociálnych priestorov, ktoré obsahujú sociálne toponymá.

S existenciou societ vo vertikálnom smere je potrebné ohraničiť sociálnu skupinu počtom jej členov. Najmenšiu sociálnu skupinu tvoria dvaja ľudia – je to dané samotnou podstatou jazyka a funkcie propria – objekt pomenúvame, označujeme a diferencujeme pre niekoho, nie pre seba – komunikujeme s niekým, nie samy so sebou.²³⁾ Maximálny počet členov society nie je určený – spoločenstvo môže tvoriť sto, tisíc i viac ľudí. Z definície sociálnych toponým vyplýva, že sa používajú v relatívne uzavretých societach. Relatívna uzavretosť (resp. členstvo/nečlenstvo v skupine) je daná ovládaním/neovládaním sociálnych toponým tejto skupiny, ktoré sa vždy vymedzuje voči ostatným societam, resp. voči ostatnej toponymii týchto societ. Môžeme potom za sociálnu skupinu pokladať obyvateľov obce, či mesta? Áno. Chotárne názvy danej obce sa vyznačujú rozličnou mierou ich znalosti vymedzených voči obyvateľom susedných obcí – toponymum *Hembríbel* je známe obyvateľom Revúcej a Mokrej Lúky (ide o hraničný bod medzi týmito obcami),²⁴⁾ lúka nazvaná *Šútov prieloh* patrí do chotára Očovej a názov budú ovládať príslušníci tejto obce (society). Z hľadiska ovládania/neovládania názvov môžeme uvažovať aj o ojkonymách ako o sociálnych toponymách. Znalosť/neznalosť týchto ojkonym závisí od ich akčného rádia a dôležitosti objektu – názov obce *Licince* poznajú obyvatelia Gemera (relatívna veľkosť skupiny je daná regiónom – tu je počet členov society napr. 400 000), ojkonymum *Revúca* môžeme ako sociálne toponymum vymedziť obyvateľmi Slovenska (v porovnaní s Licincami ide o okresné mesto, ktoré sa častejšie medializuje, t. zn., že častejšie

²³⁾ Počas výskumu mládežníckych sociálnych toponým, sme v jednom anketovom lístku znamenali takúto odpoveď: „Oko – poznám len ja (preto to nazývam Oko, lebo stadiaľ vidno celú našu dedinu)“. Z hľadiska komunikácie nemôžeme hovoriť o sociálnom toponyme, pretože takéto pomenovanie nespĺňa základnú podmienku toponyma – pomenovať objekt pre iného človeka. Takéto pomenovanie nie je súčasťou komunikácie, pretože nevstupuje do komunikačného procesu.

²⁴⁾ Pozri J. Krško, Terénne názvy z Muránskej doliny, Banská Bystrica 2001, s. 132–133.

vstupuje do kultúrneho (mediálneho) kontextu obyvateľov Slovenska),²⁵⁾ čiže počet členov society môže byť napr. 4 500 000. Budú však ojkonymum *Revúca* ovládať obyvatelia Poľska (cca 40 miliónov obyvateľov), Ukrajiny, Francúzska...? Z tohto pohľadu môžeme akékoľvek toponymum považovať za sociálne toponymum, pretože nikto nemôže ovládať toponymiu celého sveta.

Ak sa vrátíme k úvodným úvahám tejto kapitoly o fungovaní komunikačných registrov v sociálnych skupinách (v apelatívnej lexike), treba si uvedomiť, že aj propriálna slovná zásoba je súčasťou celej lexiky a preto je takisto súčasťou komunikačných registrov. V súvislosti s komunikačným registrom hovorí D. Slančová o skupinovom a individuálnom registri. Aj v toponymii môžeme uvažovať o **toponymickom registri** (sociálnej) **skupiny** (TRS) a **toponymickom registri jednotlivca** (TRJ).

Toponymický register skupiny (TRS) predstavuje súbor všetkých toponým, ktorými daná societa označuje (pre ňu) dôležité orientačné body a ktoré aktívne vstupujú do komunikácie členov tejto society. Pri TRS chápeme existenciu a fungovanie týchto rozličných societ v horizontálnom smere (t. j. na rovnakej úrovni). Na základe skúseností z výskumu slovenskej toponymie rozoznávame viacero druhov sociálnych skupín, ktoré môžeme rozdeliť na society vymedzené teritoriálne – sem môžeme zaradiť society častí obce (napr. jedna mestská štvrť, horný/dolný koniec obce), societu obce voči susedným obciam, alebo regiónu. Toponymiu týchto skupín označujeme termínom *teritoriálne sociálne toponymá*. Na základe veku môžeme rozlíšiť *generačné sociálne toponymá*, v rámci ktorých rozlišujeme predovšetkým detské a mládežnícke sociálne skupiny. Môžeme uvažovať aj o sociálnej skupine dospelých, u nej však dochádza ku kontaminácii sociálnych toponým s toponymiou obce. Špecifickým druhom sociálnych toponým vyčlenených na generačnom základe sú *rodinné sociálne toponymá*, špecifikom tohto druhu sociálnych toponým je ich vymedzenie naprieč celému vekovému spektru – súčasťou society sú deti, mládež i dospelí z rodiny. Detské a mládežnícke society používajú *detské sociálne toponymá* a *mládežnícke sociálne toponymá*. Rozlíšenie týchto skupín nie je celkom jednoznačné, ako orientačná veková hranica slúži „prechod“ dieťaťa do veku adolescenta. Tento prechod sa prejavuje predovšetkým v zmene použitej lexiky (topolexém) v sociálnych toponymách detí a neskôr mládeže – vyplýva to aj z toponým získaných heuristickým výskumom. Pomenúvanie objektívnej reality zodpovedá vnútornému svetu človeka. Psychické zmeny v období puberty vplývajú aj na zmenu lexiky, ktorá sa odrazí aj v dôležitosti výberu a forme pomenovania základných orientačných bodov. Jednou z najdôležitejších podmienok vzniku sociálnych toponým je začlenenie jednotlivca do sociálnej

²⁵⁾ Pozri aj M. Ološtiak, *Jazykovoštruktúry a komunikačno-pragmatický status vlastného mena* (adaptácia anglických proprií v slovenčine), Prešov 2007, s. 188.

skupiny a jeho následná socializácia. U detí je táto podmienka splnená približne v treťom až štvrtom roku života, kedy vstupujú do kolektívu v materskej škole. Pri spoločných hrách sa začínajú orientovať v teréne, kde sa hrajú, chodia na spoločné vychádzky. Počiatočná fáza orientácie je apelatívne vymedzenie priestoru (najčastejšie predikatívne) – *tam, kde sú nízke stromčeky, kde vodička tečie* a pod. Neskôr nastáva (v rámci society (triedy), prípadne menšej skupiny) designácia jednotlivých onymických bodov a počiatočné apelatíva sa proprializujú. Vzniká model $0 > A > ST$.²⁶⁾

Sociálny priestor v ktorom sa pohybujú deti, je značne obmedzený. Z toho vyplýva fakt, že deti často pomenúvajú geomorfologické body pre bežnú komunikáciu bezvýznamné. Z ich pohľadu je však dôležité presne vyčleniť a pomenovať užívaný priestor.²⁷⁾

Lexika detských sociálnych toponým zodpovedá ich vyjadrovacím schopnostiam – v názvoch sa vyskytujú deminutíva – *Malá hôrka, Naša dolinka, Lesík, Pod lesík, V lesíku, Studnička, Nad žliebok, Múrik, Ku kapličke, Jablonka, Údolíčko, Popod horičku, Ku staničke, Školička, Horička, Hôrka, Na kamienky, Kuchynka, Ku korýtkam, Naše miestečko*. Ako onymické body slúžia dominantné objekty – osamelé stromy: *Drevená jahoda* (moruša), *Tri stromy, Pri topoľoch, Ku vrbam, Pri strome*, („v hore ležal vyvalený strom od koreňov“), *Pod vrbou, Hruška*. Prípadne orientačnými bodmi sa stávajú objekty, kde sa deti hrajú (nastáva proprializácia apela-

²⁶⁾ 0 označujeme nepomenovaný priestor, A – apelatívum, ST – sociálne toponymum (proprium), $?$ označujeme pomenovaný priestor, ale jeho oficiálny názov (chotárny názov) informátor nevedel uviesť (najčastejšie ide o väčšie geomorfologické objekty, pri ktorých predpokladáme, že musia byť pomenované). V súvislosti s fungovaním toponým uvažuje J. Pleskalová (Pomístní jméno v jazykové komunikaci. In: M. Majtán /ed./, Zborník materiálov zo VII. slovenskej onomastickej konferencie /Zemplínska Šírava 20.–24. septembra 1976/, Bratislava 1980.) o dvoch faktoroch, ktoré ovplyvňujú ich fungovanie v komunikácii. Preto hovorí o „nářeční normě a onymickém kontextu“ (s. 81). Pri úvahách o vzniku sociálnych toponým a ich fungovaní v spoločenskej komunikácii, sa názor J. Pleskalovej nepotvrdil (ako o tom svedčí aj model sociálneho toponyma $0 > A > ST$) : „V jazykové komunikaci funguje tedy jméno ve svých nářečních nebo kontextových variantách. V žádném případě však nevzniká zcela nové proprium, nýbrž jistá varianta určitého jména, která uchovává svoji základní (nejdůležitější) část VJ“ (s. 83). Pri sociálnych toponymách totiž veľmi často vznikajú úplne nové propriá, ktoré nevznikajú modifikáciou pôvodného názvu. Mládežnícke sociálne toponymá sú markantným príkladom takéhoto tvrdenia, pretože v nich je vyjadrený nesúhlas mladých ľudí s oficiálne používaným názvom a ich túžba odlíšiť sa za každú cenu. Nové formy proprií však vznikajú vo všetkých druhoch sociálnych toponým.

²⁷⁾ V získaných detských MST sme často zaznamenali názvy, ktoré boli spojené so sánkovaním (pozri aj pozn. č. 13). V gemerskej obci Licince deti pomenúvajú jeden kopec tromi názvami – *Stovka, Osemdesiatka a Päťdesiatka*. Názov zodpovedal dĺžke trate, ktorú si vybrali na sánkovanie.

tív) – *Pri rampe, Ku krmelcu, Za garážami, Panely, Antuka, Práchnivý stĺp, Krovisko, Na kvádre, Altánok, Studnička, Škvara, Posedy, Senník, Za drevom, Na koniec plota, Včelín, Vodárnička*. Časť názvov označuje rôzne detské stavby – skrýše, bunkre ... – *Hniezdo* („skrýša z konárov v korune stromu“), *Naša skrýša, Koliba, Bunker, Do bunkra*. Tieto názvy majú tendenciu k prenášaniam, pretože označujú rovnaký (funkčný) objekt, ale vždy na iných miestach.²⁸⁾ O prenášaní pomenovania svedčí zápis jednej respondentky – „vždy miesto, kde sme si bunker postavili“.

V niekoľkých pomenovaniach detských sociálnych toponým sa odráža detská fantázia – *Peklo* („Muránka sa tam rozlieva...bolo tam veľa bahna...dusivá atmosféra a hmly“), *Zamínovaná oblasť* (informátor uviedol len „mravčie teritórium“), *Stratený ostrov, Perníková chalúpka, Mŕtva skala, Obria noha* („les“), *U zubatého chrústa*,²⁹⁾ *Do strašidelného domu, Údolie pávích očiek, Do obývačky, Kuchynka, Vĺlina bublina, Priehrada raja, Hviezdica, Hovoriaci strom, Pri had'om dome*.

V **mládežníckych sociálnych toponymách** sa odráža búrlivý proces mentálneho i fyzického dozrievania osobnosti, ktorý je sprevádzaný konfliktami so svojím okolím a zároveň protestom, revoltou, nesúhlasom so všetkým oficiálne uznávaným. V tomto prípade aj s názvami, s ktorými sa mladí ľudia stretávajú.

Výskum lexiky mládežníckeho slangu je veľmi rozsiahly nielen v slovenskej, ale i celosvetovej lingvistike. Lexikálna stránka mládežníckych sociálnych toponým spadá tiež do oblasti slangu. Oproti „bežnému“ slangu však v sociálnych toponymách nefunguje manifestačná gestačnosť slova navonok (v tom prípade by už nešlo o sociálne toponymum, ale o toponymum – teda názov všeobecne známy), ale len gestačnosť v rámci skupiny. Používanie názvu zároveň poukazuje na sociálnu príslušnosť ku skupine.

Mládež sa v súčasnosti často stretáva v baroch a pohostinstvách. Ich názvy si upravuje do slangovej podoby, niektoré vznikajú z recesie, alebo ich upravuje do podoby, ktorou vyjadruje odpor, nesúhlas s oficiálnym názvom – bar Aladín – *Áčko*, denný bar – *DB* alebo *Débéčko*, bistro U Kurky – *Kuracie bistro*, bufet postavený

²⁸⁾ O prenášaní mien v toponymii píše napr. L. Olivová-Nezbedová (Poznámky k přenášení jmen v toponymii, *Acta onomastica* 37, 1996, s. 133–135).

²⁹⁾ Heuristický výskum sme robili na Gymnáziu Martina Kukučina v Revúcej v sekunde (11–12 roční žiaci), septime (16–17 roční) a medzi poslucháčmi slovakistiky Fakulty humanitných vied UMB v Banskej Bystrici v druhom ročníku (19–20 roční) a vo štvrtom ročníku (21–22 roční). Celkovo sme získali 194 detských sociálnych toponým. Pri porovnaní dosiahnutých výsledkov z gymnázia a vysokej školy môžeme vysloviť názor, že študenti slovakistiky mali väčšie pochopenie pre výskum, k práci pristupovali zodpovednejšie a ich informácie možno považovať za relevantnejšie ako odpovede žiakov gymnázia, medzi ktorými sa vyskytla tendencia „predviesť sa“. Preto pristupujeme k názvom typu *Perníková chalúpka, Mŕtva skala, Obria noha, U zubatého chrústa* s určitým odstupom.

z plechu – *Plecháč*, reštaurácia na futbalovom štadióne – *Kopačka*, reštaurácia na hokejovom štadióne – *Na puku*, Modrá guľa – *Kocka*,³⁰⁾ Mystic bar – *Mysbar*.

V niekoľkých dotazníkoch (len od študentov Gymnázia Martina Kukučina v Revúcej) sme zaznamenali označovanie mestských častí obývaných Rómami po vzore černošských štvrtí v USA – rómske sídlisko na Ulici SNP v Revúcej – *Bronx*, rómska osada v chotárnej časti Kiešková – *Bronx city*,³¹⁾ časť v Jelšave – *Brooklyn*.

Aj pri mládežníckych sociálnych toponymách, podobne ako pri detských sociálnych toponymách, sme zaznamenali u študentov slovenského jazyka lepšie výsledky ako u študentov gymnázia. Vek vysokoškolákov a ich vzťah k jazyku im umožnil „nadhľad“ nad vecou. Pri sociálnych toponymách často uviedli aj oficiálny názov a motiváciu, pričom sa z pomenovaní nestratila slangovosť – *Konský hájik* – *Koňak*, *Lazštek* – *Laz Vegas*, *Štrkovisko* – *Štrkáče*, *Námestie Maratónu mieru* (nahá socha bežca) – *Pod vtáčikom*, ihrisko TJ Lokomotíva Spišská Nová Ves – *Lokotka*, *Stĺp Panny Márie* – *Pri moráku* (morový stĺp), pomník sovietskych vojakov na Námestí SNP – *Pri čiernom* (motivácia je podľa čierneho mramoru). Do tejto skupiny patria aj názvy *Na cmiteř* (cintorín), *Kalvária* – *Svatý kopeček*, *Hron* – *Červená řeka*, ktoré z recesie zámerne počestili, čím chceli zároveň vyjadriť nesúhlas s oficiálnymi pomenovaniami.

Študenti gymnázia väčšinou uvádzali názvy pomocou zmeny proprietizovaného apelatíva – *Za vodou* – *Za mlynom*, *Prieloh* – *Za nemocnicou*, *Skalka* – *Pod vykrývačom*, *Hlinisko* – *Bagrovisko*, *Skalka*, (kúria) – *Biely dom*, *Papučkova dolinka* – *Kaňon*. Jeden dotazník obsahoval názvy o pravdivosti ktorých možno pochybovať – informátorka si ich pravdepodobne vymyslela – *Za Laca* – *Láďa*, *Skalka* – *Smrtka*, *Hlinisko* – *Vodník*, *Papuča* – *Bogandža*, *rybník* – *Rakytka*, *Fliper* (Miková) – *Delfín*, *potok* – *Člupník*. O zmene pohľadu na svet u detí a dospelých svedčia napr. názvy, ktoré uviedla jedna šestnásťročná respondentka – ako detské sociálne toponymá uviedla *Na druhú stranu* („keď sme boli malé, hrávali sme sa za cestou pri dome“) a *Za garážami* (lúka za garážami), ale mládežnícke sociálne toponymá uviedla *Pri Nagyovi* (lúka pri papiernictve, kde predával „chlapec, ktorý sa podobal na Petra Nagy“). Po prechode do obdobia dospelosti sa do centra pozornosti dostávajú iné objekty a ich motivácia môže byť tiež odlišná. V tomto prípade išlo o motiváciu podľa chlapca, ktorý sa podobal na spevácky idol. V societach, ktoré sú zjednotené na báze veku, by sme mohli vydeliť aj skupinu dospelých. V. Feglová v jednej zo svojich štúdií píše, že „každá veková skupina tak v sebe tradovala názvy a pomenovania z det-

³⁰⁾ V tomto prípade ide o ukážkový nesúhlas s oficiálnym názvom – do opozície lexémy *guľa* postavili lexému *kocka*.

³¹⁾ Deti tento objekt volajú *Cigánsky kopec* – teda podľa obyvateľov, ktorí tam bývajú. V mládežníckom názve *Bronx city* je prítomný negatívny rasový motív.

stva, dospievania i dospelosti. Staroba ako veková kategória už neumožňovala rozširovanie orientačných bodov v teréne. Starý človek, ktorý sa zúčastňoval len obmedzených pracovných a spoločenských aktivít, si uchovával v pamäti len tie, ktoré sa viazali k jeho aktívnemu životu v spoločenstve“.³²⁾ Názor V. Feglovej je zaujímavý a sociálne toponymá dokazujú správnosť tohto tvrdenia.³³⁾ Ako už bolo konštatované v úvodných častiach tejto kapitoly, sociálne toponymum je totiž uzavreté spoločensky a časovo. Sociálne toponymá používané v jednotlivých vekových skupinách preto označujeme spoločným termínom **generačné sociálne toponymá**. V skupine dospelých však sociálne toponymá môžu fungovať len veľmi ojedinele, pretože sú „vytláčané“ oficiálne zaužívanými toponymami v obci. U dospelých môžeme vyčleniť iné druhy sociálnych toponým založených na existencii profesijných alebo záujmových societ (tie však nemusia vytvárať len dospelí).

Rodinné sociálne toponymá v doterajšom onomastickom chápaní sa viažu ku chotáru obce, kde má príslušná rodina majetok. Vznik tohto druhu MST je často emocionálne motivovaný vzťahom k majetku ako symbolu dedičstva či pokračovania rodu, prípadne citovým vzťahom k nadobúdateľovi majetku (napr. *Maminé* – pole kúpila stará mama). Do skupiny rodinných sociálnych toponým však môžeme počítať aj toponymá, ktoré vznikli spontánne na rodinných výletoch, prechádzkach a ktoré neskôr fungujú ako základné orientačné body – *Otcova skrýša*, *Luckina skrýša*, *Na tvojom (Luckinom) briežku*, *Pri Majkovom potoku*, *Pri Majkovom mravenisku*, *K Budíkovi*. Takéto pomenovania boli motivované spoločnými zážitkami a sú s nimi zviazané (*Kde nás kravy naháňali*, *Miesto, kde sme videli srnky*), prípadne vznikli ako okazionalizmy – *Osičníkovisko*, *Dubákovisko*.

Emocionálny appendix týchto sociálnych toponým je obsiahnutý v hypokoristickej podobe osobného mena ako časti toponyma, prípadne v topoformante (zväčša má deminutívnu podobu, ktorá vyjadruje kladný vzťah) – *Lúčka* (nie malá lúka ale *naša* lúka). Emocionalita a pocit rodinnej príslušnosti môže byť vyjadrený aj živým osobným menom – *Do záhrady u Lenov* (záhrada patrila maminej krstnej mame a ich meno do domu bolo „Do Lenov“).

³²⁾ V. Feglová, Priestor ako antropologický fenomén, Slovenský národopis 41, 1993, č. 2, s. 133.

³³⁾ V. Feglová hovorí o orientačných bodoch nižšieho rádu pomenovaných podľa udalostí a situácií vyplývajúcich z činnosti jednotlivých generačných vrstiev (V. Feglová, o. c. v pozn. 32, s. 132), pričom zrejme *orientačné body vyššieho rádu* (povedané terminológiou V. Feglovej) predstavujú oficiálne toponymá známe societe obce.

Pri rodinných sociálnych toponymách ide o najtesnejšie spojenie človeka s geomorfologickým objektom³⁴⁾ a najčastejšie vzniká model pomenovania $0 > A > ST$, prípadne $? > A > ST$. Počet členov, ktorí ovládajú a používajú sociálne toponymá v rodine, je ohraničený počtom členov rodiny. Aj tu však môžeme vyčleniť okruh príslušníkov rodiny, ktorí ovládajú všetky sociálne toponymá a okruh, ktorým nie sú známe všetky pomenovania.³⁵⁾

Pri terénnom výskume v obci Muránska Zdychava sme získali rodinné sociálne toponymá lúk, ktorých názvy ustálili v rámci rodiny, pretože „majetky sa rýchlo menili“ a ich lúky a políčka ležali blízko týchto lúk, preto bolo potrebné pomenovať orientačné body na vymedzenie vlastných majetkov. K takýmto rodinným sociálnym toponymám patria názvy *Blaškov*, *Štrbänske lúky*, *Hotkovské lúky*, *Janovo Horačikova lúka* (oficiálne názvy týchto lúk informátori nepoznali).

Niektoré názvy boli motivované zmenou pôvodného propriálnozvaného apelatíva – oficiálny názov Veľký prieloh nazýval jeden z majiteľov *Pot plánku* alebo *Gu pšolínca* (pri plánke mal postavený včelín).

Časť rodinných sociálnych toponym bola pomenovaná podľa tvaru pozemku *Úzka*, *Okrúhla* (oficiálne Pod stodolou), *Dlhá zem*, prípadne podľa predchádzajúceho majiteľa, ku ktorému mohla mať rodina bližší vzťah – *Đuricova jama*, *Kunová*, *Mikloška*, *Za Klínšovou stodolou* (oficiálne názvy informátori nepoznali).

Rodinným sociálnym toponymám, resp. názvom používaným v rodinnom prostredí, venovala pozornosť aj V. Leitmanová.³⁶⁾ Pozornosť však venovala nielen toponymám, ale vo všeobecnosti propriám (ako to hodnotila autorka príspevku) fungujúcich v rodinnom prostredí. Viaceré príklady uvedené ako propriá sú diskutabilné, čo napokon vyjadril aj R. Šrámek v poznámke redakcie: „Ve stati není vždy zřetelná

³⁴⁾ V societe rodiny dochádza spomedzi sociálnych toponym k najtesnejšiemu spojeniu medzi človekom a objektom – O. S. Achmanova a V. D. Beleňkaja hovoria o antropologickom smerovaní („антропологическая направленность“) toponyma (O. S. Achmanova – V. D. Beleňkaja, Toponimika kak sociolingvističeskaja problema, Filologičeskije nauki, 1967, č. 6, s. 81). Emocionálny aspekt sa je však viazaný na emocionálny aspekt k človeku, ktorý je základným motivantom daného názvu vo forme posesívneho toponyma (*Mamine pole*, *Luckina skryša*, *Hotkovské lúky*).

³⁵⁾ Medzi skupinu členov rodiny, ktorí nemusia ovládať všetky rodinné sociálne toponymá môžeme zaradiť tých, ktorí neboli úplne zainteresovaní do domáceho hospodárstva (deti na štúdiách, osamostatnené deti – v týchto prípadoch sa stráca kontinuita s pôvodnou skupinou, ktorej sociálna toponymia „žije“ v inom, novom čase). Jedna respondentka uviedla takéto rodinné sociálne toponymá – *Na starkinom* (bez oficiálneho názvu), *Vrch* (Krákorov vrch), *Za vrchom* (Kozí vrch), *Pod vrchom* (Orlovcov vrch) s poznámkou „otec to možno nepozná“.

³⁶⁾ V. Leitmanová, Názvy používané v rodinnom prostredí, Acta onomastica 49, 2008, s. 218–223.

hranice medzi onomastickou a apelatívnou interpretáciou.³⁷⁾ Tu sa ukazuje napätie a prechodná hranica medzi apelatívami a propriami, čo možno pozorovať napr. aj pri detských sociálnych toponymách (deti majú tendenciu označovať priestor opisne, teda apelatívne). Z hľadiska rodinných sociálnych toponým však jednoznačne možno hodnotiť názvy typu *Ankin predok*, *Ludkin zadok* (časti lokality *Na Chatke*), prípadne *Vierkina záhrada*, *Marienina záhrada*, *Cigľaneje záhrada* ako toponymá používané v societe rodiny, pretože detailizujú a presne odlišujú menšie onymické body, než sú zaužívané napr. v societe obce.³⁸⁾ Názvy typu *Malinčie*, *Záhradka*, *Zajačinec*, *Chlievy*, *Studňa*, *Kazanova búda* však treba hodnotiť ako apelatívne označenie orientačných bodov a možno ich skôr hodnotiť ako rodinné okazionalizmy.

Po kritériu veku a teritória môžeme ešte vyčleniť sociálne skupiny na základe záujmov a profesie. Kritérium profesie v apelatívnej lexike vymedzuje profesionalizmy, preto môžeme uvažovať o **profesijných sociálnych toponymách** (na začiatku výskumu sme pracovali s týmto termínom, neskôr sme používali termín pracovné mikro-sociálne toponymá).³⁹⁾ Túto skupinu reprezentujú názvy, ktoré používajú (používali) ľudia pracujúci (pohybujúci sa) v prírode – roľníci, pastieri (*Ďe sa žinčica viľála*),⁴⁰⁾ lesní robotníci, uhliari atď. A. Habovštiak sa stretol s touto problematikou pri zbieraní toponymického materiálu pre monografiu Oravské chotárne názvy, v ktorej konštatuje, že „tento typ názvov, ako aj ostatné viacčlenné názvy nemali často už všeobecnú platnosť. Nepoužívali ich vždy všetci obyvatelia obce, ale iba istá skupina obyvateľov, napríklad tzv. raľníci, t. j. gazdovia, ktorí obrábali pole jednej rale“.⁴¹⁾ Pri vzniku viacslovných pomenovaní častí chotára obce Krivá uvádza A. Habovštiak takýto model:

1. *Turinek* (základný názov)
2. *Prední Turinek*, *Zadní Turinek*
3. *Na prednom Turinku*
4. *Hore na prednom Turinku*
5. *Od Kálanieho hore na prednom Turinku*

Názvy uvedené v bodoch 1 – 2 „sú všeobecne známe a zaužívané. Ostatné názvy nemajú charakter záväzných názvov, lebo iba spresňujú tie časti poľa a rale, ktoré tam

³⁷⁾ V. Leitmanová, o. c. v pozn. 36, s. 222.

³⁸⁾ V. Leitmanová, o. c. v pozn. 36, s. 220.

³⁹⁾ Pozri napr. J. Krško, *Toponymický priestor v komunikácii malých sociálnych skupín*, Slovenský národopis 46, 1998, č. 1, s. 83.

⁴⁰⁾ A. Habovštiak, o. c. v pozn. 11, s. 26.

⁴¹⁾ A. Habovštiak, o. c. v pozn. 11, s. 25.

obrábali isté rodiny“.⁴²⁾ Pomenovania v bodoch 3–5 môžeme teda považovať za sociálne toponymá rodinného, prípadne profesijného typu (pre skupinu „raľníkov“).

Pracovné sociálne toponymá society lesných robotníkov zaznamenala vo svojom výskume L. Mokrá, ktorá získala názov *Emko* – „názov pochádzajúci od lesníkov a lesných robotníkov, miesto v lese, kde sa stretáva starý a nový porast, pripomína tvar písmena M“.⁴³⁾

Pracovné sociálne toponymá často tvoria predikatívne toponymá,⁴⁴⁾ ktoré označujú miesta, kde sa odohrala určitá tragická udalosť – *Kde Jana zabilo, Kde Martina hrom zabil, Kde kobyla zdochla*. Sociálne toponymá, ktoré označujú miesta spojené s tragickou udalosťou, sa často stanú známe v celej obci a neskôr začnú fungovať ako chotárne názvy. Pri tomto type možno najlepšie sledovať prechod sociálneho toponyma k chotárnym názvom – rozširovaním okruhu používateľov sa mení sociálne toponymum na názov známy v societe obce, prípadne väčšej societe (napr. obyvateľov susedných obcí), t. zn., že rozširovaním okruhu používateľov sa dané sociálne toponymum pohybuje po vertikálnej osi smerom hore a z lokálneho označenia objektu sa stáva názov známy vo väčšej societe.

Medzi sociálne toponymá, ktoré vznikli v skupinách fungujúcich na báze záujmovej činnosti, môžeme zaradiť predovšetkým sociálne toponymá poľovníkov, rybárov, športovcov (napr. skalolezcov), atď.

Spoločnou črtou **poľovníckych** a **rybárskych sociálnych toponým** je to, že často vznikajú z potreby detailnejšieho označovania terénu, či vodného toku (preto je častý model $0 > A > ST$). **Rybárske sociálne toponymá** označujú miesta pôvodne nepomenované – nastáva proprializácia apelatív (piesčitý breh $>$ *Pieskovisko*, breh v tieni $>$ *Tôňa*, betónový výbežok $>$ *Na špici, Oproti špicu*), prípadne názvy vznikajú metaforicky (vyčnievajúca plochá skala $>$ *Matrac*). V rámci „domácich“ rybárov sa vyskytujú menšie skupiny, ktoré používajú ešte detailnejšie členenie – títo delia spomínané sociálne toponymum *Matrac* na *Horný matrac, Dolný matrac*, prípadne *Malý matrac, Väčší matrac*. Rybári na brehu vodnej nádrže Miková neďaleko Revúcej pomenúvajú 13 stanovišť (ide o plochu veľkosti približne 500 x 300 metrov) – *Pred hotelom, Na zatáčke pri povodí Hrona, Na výpuste, Pod lipou, Pod cestou, Na betónoch, Pri udiarni, Pri kameňolome, Lubenícka zátoka, Pod čerešňou, Pri rákosí pod horou, Pri rákosí na jednotke, Na prepade*.

Vznik **poľovníckych sociálnych toponymách** je tiež vynútený potrebou podrobne pomenovať terén (v doline Michľová v Revúcej rozoznávajú časť *Michľová* a *Zadná*

⁴²⁾ A. Habovštiak, o. c. v pozn. 11, s. 25.

⁴³⁾ L. Mokrá, *Toponymia obce Nitrianske Sučany*. Rukopis diplomovej práce, Banská Bystrica 2013, s. 43.

⁴⁴⁾ M. Majtán, *Z lexiky slovenskej toponymie*, Bratislava 1996, s. 28.

Michlová, podobne les *Bartová – Bartová* a *Zadná Bartová*). Niektoré poľovnícke sociálne toponymá dostali pomenovanie podľa príhod spojených s miestom – *Kde líšku pálili* (informátor uviedol: „Už aj ten je mŕtvy, čo strelil tu líšku. Nemali líšky cenu, nechcel nikto zobrať, tak spálil líšku.“), *Hrkotáč* (jeden z poľovníkov prebýjal zbraň na diviaka, náboje mu spadli na zem, zhrkotali a diviak ušiel). Tieto názvy majú pejoratívnu motiváciu, názvom *Hrkotáč* si nešťastného poľovníka doberali, postupne sa však tento názov stal súčasťou toponymického registra skupiny poľovníkov. Iné poľovnícke sociálne toponymá vznikli propriálizáciou apelatív – *Ku dubu*, *Pod jedľu*, *Ku borsukom* (hniezdisko jazvecov). A. Ondrejčíková vo svojej diplomovej práci zachytila niekoľko poľovníckych sociálnych toponým z oblasti obce Štítnik: *Háj mostík*, *Na lopúchoch* (oficiálny názov je Porconcuľa); viaceré poľovnícke postriežky (v štítnickom nárečí *sedák*) odlišovali jednotlivými sociálnymi toponymami: *Pri sedáku*, *Sedák na čerešni*, *Sedák na klene*, *Sedák v Banskom potoku*, *Sedák v Háji*, *Železný sedák*.⁴⁵⁾ Poľovníci v katastri obce Zuberec rozlišujú dva vrcholy Ostrého Roháča – ostrý vrchol volajú *Roháč*, nižší (tupý) vrchol volajú *Šutá* (< apel. *šuta* – bezrohé zviera),⁴⁶⁾ podobne G. Rožai zistil terénnym výskumom, že toponymum *Langhoferka* používajú poľovníci vo Vyšnej Slanej.⁴⁷⁾

Osobitné sociálne toponymá vytvárajú horolezci a skalolezci, ktorí pomenúvajú jednotlivé vylezené cesty. Tomuto špecifickému druhu toponým venuje pozornosť najmä Ján Bauko – Mikrooronymá v Súľovských skalách,⁴⁸⁾ Motivácia vzniku názvov horolezeckých ciest,⁴⁹⁾ Transonymizácia v názvoch horolezeckých ciest,⁵⁰⁾ Paralely medzi názvami skál a horolezeckých ciest.⁵¹⁾ Nominačný proces, ktorý je zaužívaný v

⁴⁵⁾ A. Ondrejčíková, Toponymia obce Štítnik. Rukopis diplomovej práce, Banská Bystrica 2013.

⁴⁶⁾ Š. Jantačka, Toponymia obcí Habovka a Zuberec. Rukopis diplomovej práce, Banská Bystrica 2012, s. 60.

⁴⁷⁾ G. Rožai, Lexikálno-sémantická stránka terénnych názvov obcí Rejdová a Vyšná Slaná. Rukopis diplomovej práce, Banská Bystrica 2013, s. 100.

⁴⁸⁾ J. Bauko, Mikrooronymá v Súľovských skalách. In: M. Šimková – K. Gajdošová (eds.), *Varia XIII. Zborník materiálov z XIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 3.–5. 12. 2003)*, Bratislava 2006, s. 26–33.

⁴⁹⁾ J. Bauko, Motivácia vzniku názvov horolezeckých ciest. In: M. Považaj – P. Žigo (eds.), *Súradnice súčasnej onomastiky. Zborník materiálov zo 16. slovenskej onomastickej konferencie, Bratislava 2007*, s. 190–203.

⁵⁰⁾ J. Bauko, Transonymizácia v názvoch horolezeckých ciest, *Acta onomastica* 49, 2008, s. 42–49.

⁵¹⁾ J. Bauko, Paralely medzi názvami skál a horolezeckých ciest. In: M. Ološtiak – M. Ivanová – L. Gianitsová-Ološtiaková (eds.), *Varia XVIII. Zborník plných príspevkov z XVIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Prešov – Kokošovce-Sigord 3.–5. 12. 2008)*, Bratislava – Prešov 2009, s. 9–14.

societe horolezcov, popisuje J. Bauko takto: „Po úspešnom prvovýstupe pomenuje autor cestu vlastným menom. Napíše ju na skalú spolu s obtiažnosťou cesty, ktorá je vyjadrená v číslach 1 – 11+ (znamienko +, – poukazuje na ťažší, respektíve ľahší stupeň obtiažnosti), a to je signál pre ostatných horolezcov, že cesta už bola prelezaná. Výber mena je ľubovoľný, treba sa však vyhýbať homonymným názvom, ktoré by znemožňovali presnú identifikáciu a lokalizáciu cesty. Existujúci systém názvov ovplyvňuje výber a tvorenie nových pomenovaní“.⁵²⁾

Horolezecké sociálne toponymá (J. Bauko používa aj termíny *mikrooronymá*, novšie *orohodonymá*) sú z hľadiska motivácie veľmi dynamické toponymá. J. Bauko konštatuje, že tieto názvy vznikajú prevažne z apelatív – *Bolesť*, *Erotická masáž*, *Motýľ*, *Na vežičke klud*, *Sršeň*, *Stratený svet*, *Vertikálna prechádzka*, vo viacerých názvoch sa vyskytujú krstné mená pomenovateľov cesty alebo názov venujú nejakej osobe – *Brunhilda*, *Cesta pre Janu*, *Dominika*, *Ďurov krst*, *Janova*, *Kristínka*, *Lubka*, *Mirove prebudenie*, *Na pamiatku Braňovi*, *Zuzi*.⁵³⁾ Z formálneho hľadiska tieto názvy bývajú jednočlenné – *Bufet*, *Extáza*, *Gorila*, *Neistá*, *Perfektná*, dvojčlenné – *Špára generácií*, *Ovocie – zelenina*, *Vôňa ihličia*, *Bytčiansky ležiak*, *Krížová výprava*, viacčlenné – *Cesta svedkov liehovových*, *Hrana pivného mozola*, *Hra s rovnováhou*, *Už len 22 dní*, *Nebo nikdy nespadne*, *Len sa nezabi, sváko*.⁵⁴⁾

Motivantom týchto sociálnych toponým býva tvar skaly, tvar cesty, meno prvolezca alebo meno inej osoby, častou motiváciou pomenovaní býva asociácia s vyšším celkom (názvom skaly), na ktorom sa nachádza pomenované lezecká trasa. J. Bauko uvádza tieto motivácie vyšším orografickým celkom (názov skaly > názov horolezeckej cesty) – *Pyramída* > *Faraón*, *Egyptan Sinue*; *Sokolíky* > *Ľavý sokolík*, *Prostredný sokolík*, *Pravý sokolík*; *Boží trón* > *Erébos*, *Chaos*, *Medúza*, *Zeus*; *Gotická stena* > *Gotické okno*, *Gotické ucho*.⁵⁵⁾

Heuristickým výskumom sociálnych toponým v societe horolezcov potvrdil J. Bauko všetky atribúty sociálnych toponým – ich uzavretosť v sociálnej skupine, obmedzenú teritoriálnu a časovú platnosť, keď konštatuje: „Okruh používateľov názvov horolezeckých ciest je užší. Tieto mikrooronymá žijú hlavne v slovníku horolezcov. Pre nich sú mena dôležité z hľadiska identifikácie a orientácie. Názov cesty sa rýchlo šíri, pretože si ju chce väčšina z nich vyskúšať. Nakoľko sa v oblasti nachádza necelých 500 horolezeckých ciest, väčšiu časť názvov poznajú len miestni horolezci. Najväčší prehľad o menách má správca skál, ktorý eviduje všetky mikrooronymá. Najznámejšími sú cesty, ktoré majú vysoký stupeň obtiažnosti (10) ako *Black Diamond*, *Dio*,

⁵²⁾ J. Bauko, o. c. v pozn. 48, s. 27.

⁵³⁾ J. Bauko, o. c. v pozn. 48, s. 30

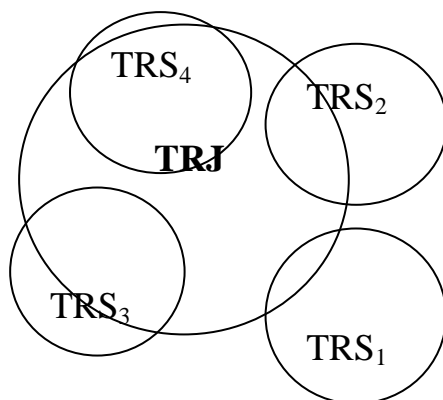
⁵⁴⁾ J. Bauko, o. c. v pozn. 48, s. 31.

⁵⁵⁾ J. Bauko, o. c. v pozn. 51, s. 12.

Nový zákon, Oáza harmónie, Opus dei“.⁵⁶⁾ „Kým názvy horolezeckých ciest poznajú väčšinou len skalolezci, názvy skál aj miestni obyvatelia, respektíve turisti, návštevníci. Názvy horolezeckých ciest sa používajú v užšom okruhu, v societe horolezcov, a názvy skál v širšom spoločenskom úze. Výnimku tvoria názvy skalných útvarov, ktoré vytvorili horolezci, tie sa používajú najmä v ich societe“.⁵⁷⁾

Analýza jednotlivých sociálnych skupín používajúcich „vlastnú“ toponymiu predstavuje opis ich toponymických registrov. Ako je to však s toponymickým registrom jednotlivca? Každý z nás je predsa súčasťou rôznych kolektívov, rôznych sociálnych skupín – či už v minulosti alebo v súčasnosti. Ak sme TRS charakterizovali ako „súbor všetkých toponým, ktorými daná societa označuje (pre ňu) dôležité orientačné body a ktoré aktívne vstupujú do komunikácie členov tejto society“, musíme najprv analyzovať, čo tvorí toponymický register jednotlivca. Ak si uvedomíme, že jednotlivec je súčasťou rôznych kolektívov, v ktorých má rôzne sociálne postavenie,⁵⁸⁾ musí ovládať toponymický register societ, ktorých je členom. Ovláda však všetky registre, alebo ovláda len určitú časť jednotlivých registrov?

Toponymický register jednotlivca môžeme schematicky vyjadriť takto:

Popis sociálneho postavenia jednotlivca je takýto – daný jednotlivec je členom štyroch sociálnych skupín v rámci ktorých má rozličné sociálne postavenie, z čoho vyplýva aj rozličná miera ovládania toponým z jednotlivých toponymických registrov skupín, ktorých je členom. V prvej skupine (S_1) patrí tento jednotlivec k okrajovým

⁵⁶⁾ J. Bauko, o. c. v pozn. 48, s. 27.

⁵⁷⁾ J. Bauko, o. c. v pozn. 51, s. 10.

⁵⁸⁾ Každú societu by sme mohli po dôkladnej analýze zobrazit' tzv. sociogramom, ktorým vyjadríme (centrálne alebo okrajové) postavenie všetkých členov skupiny a ich vzájomné vzťahy na základe sociálnych interakcií (pozri napr. J. Krško, Sociálno-psychologické aspekty pomenovania. In: J. Krško – M. Majtán /eds./, Vlastné mená v jazyku a spoločnosti. Zborník referátov zo 14. slovenskej onomastickej konferencie, Banská Bystrica 6.–8. 7. 2000, Bratislava – Banská Bystrica 2000, s. 77).

členom, preto ovláda približne 15 % toponymického registra skupiny. Môže ísť o novú sociálnu skupinu, s ktorou zatiaľ strávil málo času, preto dostatočne neovláda jej sociálny priestor (napr. len pred mesiacom sa dostal do skupiny horolezcov a so skupinou absolvoval štyri výstupy). V skupinách S_2 a S_3 má tento jednotlivec centrálnejšie postavenie a ovláda väčšie množstvo názvov z daných TRS. Najsilnejšie postavenie má v skupine S_4 v rámci ktorej ovláda 95 % z TRS_4 – znamená to, že v skupine je aktívny, dobre pozná sociálny priestor, v ktorom sa skupina pohybuje.

Na základe tejto analýzy môžeme **toponymický register jednotlivca (TRJ)** definovať ako súčet častí toponymických registrov skupín (ktorých daný jednotlivec je členom) známych tomuto jednotlivcovi.

Problematika sociálnych toponým poukazuje na zložité sociálne vzťahy v skupinách, na vzájomné prepojenie týchto skupín prostredníctvom jednotlivcov. Odkrýva zároveň úzke sociálne prepojenie človeka s prírodou a jeho vnímanie dôležitých onymických bodov ako základných orientátorov sociálneho priestoru.

*Katedra slovenského jazyka a literatúry
Fakulta humanitných vied UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
jkrsko@gmail.com*